

דפי מקורות לשיעורים על פיקוח נפש וחולה בשבת הרב דניאל מן מכון ארץ חמדה, ירושלים

הותרה או דחוייה ונ"מ ביניהם

1. רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ג

כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר (ויקרא י"ח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוה בעולם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר (יחזקאל כ') וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.

2. רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן יד

גמ' ת"ר מנין יודעים שיאורו עיניו משיבחין בין טוב לרע. אמר אביי ובטעמו. ת"ר מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל. טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה. (נבילה) ושביעית מאכילין אותו שביעית. שאלו את הראב"ד ז"ל חולה שיש בו סכנה אם לא יאכל בשר. אם יש לפניו נבילה ואין שחוט אם לא שנשחט בשבת. כי יש אומרים מוטב שיעבור הוא על לאו דנבילה משיעברו אחרים על איסור סקילה. והשיב דברי יש אומרים מכוונים הם אבל יש לומר כי איסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין. אי נמי שאי אפשר שלא יהא קטן אחד בסוף העולם. אבל אם היה החולה צריך לאכילה לאלתר והנבילה מוכנת לו מיד והשחוט מתאחר לו ודאי מאכילין אותו הנבילה ואין ממתנין לשחיטה והפשט ובישול. ורבינו מאיר השיב בתשובה על זה והביא דמיון מאוכל נפש ביום טוב דשוחטין ביום טוב דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה ומאכל נבילה דאין בה אלא לאו או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן דאין שחיטה לעוף מן התורה אלא כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש ביום טוב הוה לדידן כל אוכל נפש ביום טוב כמו בחול. והכי נמי כיון שהתירה תורה פיקוח נפש הוי כל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה כאילו עשאה בחול. והיכא דאיכא תרי איסורי מאכילין אותו הקל. ושחוטת המאכל מותר אבל הנבילה המאכל עצמו אסור ואריה רביע עלה עד כאן. ואני שמעתי משום דחיישי' שמא יהא החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן:

3. תלמוד בבלי מסכת יומא דף ו עמוד ב

איתמר, טומאת המת, רב נחמן אמר: הותרה היא בציבור, ורב ששת אמר: דחוייה היא בציבור. היכא דאיכא טמאין וטהורין בההוא בית אב - כולי עלמא לא פליגי דטהורין עבדי, טמאין לא עבדי. כי פליגי - לאהדורי ולאחורי טהורין מבית אב אחרינא. רב נחמן אמר: היתר היא בציבור, ולא מהדרינן. ורב ששת אמר: דחוייה היא בציבור, ומהדרינן.

4. רמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ד הלכה יד, טו

היו מקצת בית אב טמאים ומקצתם טהורים אע"פ שרובן טמאי מת לא יקריבו אלא הטהורים, היה כל בית האב טמאי מת יביאו בית אב אחר, היתה כל המשמרה טמאי מת מחזירין על משמרה אחרת, אם היו רוב הכהנים הנכנסין שם בירושלים בזמן הקבוע טמאין יעשו בטומאה. ומפני מה מחזירין על הטהור מבית אב אחר, מפני שהטומאה לא הותרה בציבור אלא באיסורה עומדת ודחוייה היא עתה מפני הדחק, ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר ומפני זה צריכה ציץ לרצות עליה.

5. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף סד עמוד א

אמר רבה: חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת, ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות בבת אחת - פטורין, אפילו בזה אחר זה, אפילו קדם והבריא בראשונה. בעי רבא: חולה שאמדוהו לשתי גרוגרות, ויש שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלוש בעוקץ אחת, הי מינייהו מייתנין? שתיים מייתנין דחזו ליה, או דלמא שלש מייתנין דקא ממעטא קצירה? פשיטא שלש מייתנין,

אפשרות ע"י גוי וע"י שינוי

6. בית יוסף אורח חיים סימן שכח

ואין עושין הדבר על ידי קטנים וכותיים ונשים. ברייתא שם ואין עושין דברים הללו לא על ידי גוים ולא על ידי קטנים אלא על ידי גדולי ישראל ואין אומרים לעשות דברים הללו על ידי נשים ולא על ידי כותיים מפני שמצטרפין לדעת אחרים הכי גריס הרי"ף (ד): וכתבו **התוספות** (ד"ה אלא) דאפילו היכא דאפשר בגוי מצוה בישראל שמא יתעצל הגוי [ולא יעשה] ויבא לידי סכנה **והרא"ש** (סי' יד) כתב דטעמא דלא על ידי קטנים אפילו אם ישנן שם דחיישינן זימנין דליתנהו ואתי לאהדורי בתרייהו. ובמאי דתני מפני שמצטרפין לדעת אחרת פירש הרא"ש (סוס"י יד) שיאמרו אינם חוששים שנעשה עבירה ואתי לידי סכנה כלומר שהנשים או הכותיים יעלה בדעתם שלא ניתן שבת לידחות אפילו מפני פיקוח נפש ומפני כך נמנעים מלעשות מלאכה זו ומוסרין אותה לכותי או לאשה לעשותה ומתוך כך יבואו להתעצל במלאכה ואתי לידי סכנה והרמב"ם כתב בפרק ב' (ה"ג) שהטעם כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם: ולדברי הרא"ש הא דפלגינהו בתרייבבי משום דכל בבא אית לה טעמא באפי נפשה דגוים וקטנים הוי טעמא משום זימנין דליתנייהו ואתי לאהדורי בתרייהו. ונשים וכותיים הוי טעמא משום שמא יתעצלו והיינו דקתני מפני שמצטרפים לדעת אחרת, ולדעת הרמב"ם מפני שמצטרפים לדעת אחרת היינו שלא תהא שבת קלה בעיניהם והאי טעמא שייך בנשים וכותיים ולא בגוים וקטנים דקטנים כשיגדלו ילמדו וידעו חומר שבת ואיסורו וכן כתב הרב המגיד דטעם שלא תהא שבת קלה בעיניהם לא קאי אלא לנשים ועבדים:

7. רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כג

גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה, ובעיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחייהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא.

8. תוספות מסכת פסחים דף מז עמוד ב

ואם תאמר אי אמרינן הואיל א"כ בטלת כל מלאכת שבת הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה וי"ל כיון דלא שכיח כלל לא אמרינן הואיל.

9. קרית ספר הלכות מאכלות אסורות פרק יד

וכן כל מי שמסוכן מאכילין אותו דברים אסורים ונראה דהא דאמרינן מאכילין הקל קל תחלה לא הוי אלא מדרבנן דמדאורייתא אין לך דבר חמור שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ז ג"ע ש"ד כדילפינן להו בדוכתייהו הא שאר איסורין כולהו אין עומדין בפני פקוח נפש.

10. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פד עמוד ב

ואין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי כותיים, אלא על ידי גדולי ישראל. ואין אומרינן יעשו דברים הללו לא על פי נשים ולא על פי כותיים

11. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף יב

כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות ע"י א"י וקטנים ונשים אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת. הגה: וי"א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי, עושה ע"י שינוי; ואם אפשר לעשות ע"י א"י בלא איחור כלל, עושין ע"י א"י (א"י) וכן נוהגים; אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הא"י, אין לעשות ע"י א"י (תוספות ור"ן).

12. ט"ז אורח חיים סימן שכח ס"ק ה

ויש אומרים דאם אפשר כו'. - דיעה זו איתא בש"ג בשם ריא"ז ול"נ דבר זה תימה דכי היכי דיש איסור לעשות ע"י עכו"ם אם יש לחוש שיתעצל כמה שכת' אח"כ כאן ה"נ יש חשש שמא אתה מכשילם לעתיד

באם יראו עכשיו שאין עושים רק על ידי עכו"ם יסברו שיש איסור ע"י ישראל ולפעמים לא יהי' עכו"ם מצוי ועי"ז יסתכן החולה במה שימתינו על עכו"ם והרבה פעמים מצינו בגמרא נמצא אתה מכשילן לעתיד לבא וגם בזה אמרי' בירושלמי השואל ה"ז ש"ד והנשאל ה"ז מגונה כמ"ש הטור סי' זה מטעם שהנשאל היה לו כבר ללמד דבר זה עם רבים שפ"נ דוחה שבת כמ"ש ב"י בשם ת"ה כ"ש שאין לעשות מכשול ויתן מקום לטעות ותו דהא אמרינן בזה וכל הזריז ה"ז משובח אם כן למה לא יהי' הישראל זריז קודם לעכו"ם ... אדרבא מצוה יש בדבר וגדולי ישראל יעשוה ונמצא שיש איסור ע"י עכו"ם ובישראל עצמם יש מעלה לעושה זה כנלע"ד נכון והבא לעשות ע"י עכו"ם המזומן לכל הפחות יגלה לרבי' באותו פעם שיש היתר לישראל עצמו אלא שהעכו"ם הוא מזומן כאן אבל עיקרא דמילתא שלא ישגיח על העכו"ם כל עיקר אם רואה סכנה בבירור ויש אפי' ספק הצלה הזריז ה"ז משובח אם יעשה הוא עצמו כי אע"פ שהעכו"ם לפנינו ועושה ההצלה מ"מ הישראל יעשנה טפי בזריזות ואף שכתב רמ"א וכן נוהגין אין מזה ראייה דלאו מנהג ותיקון הוא גם מדברי הר"ן שמביא ב"י משמע כן שכ' שמא יבא הדבר כו' משמע דחש על העתיד אע"פ שעכשיו אין חשש.

13. ערוך השולחן אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ז

ויש להתפלל על רבינו הרמ"א בסעיף י"ב שעל מה שכתב רבינו הב"י דין זה וז"ל כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלים שלא לעשות ע"י עכו"ם וקטנים ונשים אלא ע"י אנשים גדולים ובני דעת עכ"ל וכתב על זה רבינו הרמ"א וי"א דאם אפשר לעשות בלי דיחוי ובלי איחור עושה ע"י שינוי ואם אפשר לעשות ע"י א"י בלא איחור כלל עושים על ידו וכן נוהגים אבל במקום שיש לחוש יתעצל הא"י אין לעשות על ידו עכ"ל ואיך אפשר לומר כן והרי לטעם הראשון שכתבנו שהחשש הוא מפני פעם אחרת פשיטא שאסור אלא אפילו לטעם השני מפני חשש עצלות כיון דהש"ס חשש לזה איך נאמר דאנן לא חיישינן לזה והוא דבר תימה ולדעת הרמב"ם מה שאמרה הש"ס שיעשו ע"י גדולי ישראל הם גדולי ישראל ממש הגדולים בתורה ויראה ולהראות לכל שכן צותה לנו התורה והקב"ה שצוה לנו על השבת הוא צוה לנו לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה [גם הט"ז סק"ה תמה עליו ונראה דבעל דיעה זו סובר מטעם עצלות וזה שאמרה הש"ס ואין עושים זה ע"י וכו' פירושו שאין מחויבין לעשות על ידיהם אבל זהו כנגד רוב הפוסקים ולכן למעשה ודאי נכון לעשות דוקא ע"י ישראל גדול]:

סכנה לפי ההלכה ולא לפי הרפואה

14. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף ז

מכה של חלל אינה צריכה אומדן, שאפילו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום, עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול; אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שממתין ואין צריך חילול, אסור לחלל עליו אע"פ שהיא מכה של חלל.

משנה ברורה שם ס"ק טו

כשיודעים - וכ"ש כשהרופא או החולה אומרים שא"צ שאין מחללין:

על פי מה מגדירים סכנה?

15. פתחי תשובה יורה דעה סימן שסג

ובתשו' נו"ב תניינא חי"ד סי' ר"י נשאל באחד שחלה בחולי אבן ר"ל והרופאים חתכו כדרכם ולא הועיל ומת אם מותר לישראל לחתוך בגוף המת כדי לראות שורש המכה ויבא מזה הצלת נפשות והשיב דאם יש לפנינו חולה אחר בחולי זה מותר ואם לאו אסור ע"ש [גם בתשו' ח"ס סי' של"ו כתב דאי הוי לפנינו חולה שיש לו מכה כיוצא בה ורוצה לנתח המת הלז לרפואתו של זה קרוב לודאי דמותר וכתב עוד בנדון מי שרוצה למכור עצמו בחיותו לרופאים שינתחוהו אחר מותו ללמוד ממנו הלכות הרופאים הנה זה איננו נכנס בגדר פ"נ כלל וכיון שאין כאן פ"נ איכא משום איסור הנאה וגם משום ניוול אם על ניוול של עצמו לא חס וכל שלא חס על כבוד קונו כו' ע"ש]:

16. חזון איש, אהלות סי' כב ס"ק לב

בפ"ת סי' שס"ג סק"ה בשם הנו"ב והח"ס דאם יש חולה קמן מותר לנוולו אבל אין חולה קמן אסור, ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר בזמן שמתריעין עלה [אף שאין בשעה זו חולה קמן] משום חולי מהלכת הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר וכדאמר בעירובין מ"ה א' ובתענית כ"א ב' ומיהו בשעת שלו' לא חשבינן לי' פ"נ אע"ג דשכיח בזמן בין הזמנים שיצטרכו לזה כמו שאין עושין כלי זיין בשבת בשעת שלו' דא"כ בטלת כל המצוות, אלא לא מקרי ספק פ"נ בדברים העתידין בהוה אין להם כל זכר, ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות ופעמים שמה שחשבונו להצלה מתהפך לרועץ והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות

17. שמירת שבת כהלכתה סי' לב הע' א

... כל דבר שהעולם נוהגים לעשות כן ולא לחוש, מותר לאדם לסמוך על "שומר פתאים ה'", כי מה שקצרה יד האדם לדעת ולהיזהר ממנו, הקב"ה שומר עליו, ממילא דבר שהעולם חוששין לו משום סכנה הרי הוא בגדר סכנה.

חילול שבת במקרה שיש אלטרנטיבות

18. שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ז

כתב בספר "שמירת שבת כהלכתה" בפל"ב סעיף סה: "ומותר להדליק את האור בשביל החולה שבסכנה, אף אם אצל שכנו ישנה מנורה דלוקה, אלא שהעמדתה לרשות החולה תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון ששכנו ישן ויש צורך להעיר אותו". ועוד כתב שם בסעיף עד: "ומותר לבשל עבור חולה שבסכנה שדרוש לו אוכל חם או שתיה חמה, אף אם אצל שכנו ישנו אוכל חם ושתיה חמה, אלא שהעמדתם לרשות החולה תגרום לשכן צער וסבל גדול כגון ששכנו ישן ויש צורך להעיר אותו או שהלה יישאר ללא אוכל ושתיה חמים בשבת, וגם אין השכן או כל אדם אחר חייבים מעיקר הדין למסור בשבת את האוכל שהכינו לעצמם, כדי למנוע בישול עבור החולה שבסכנה, אם ע"י מסירתם לחולה יישארו הם ללא אוכל חם בשבת". דינים אלה הובאו שם בשמי, והיות ששמעתי מגדולי תורה בכתב ובע"פ שלדעתם זה תמוה ...

א. בשו"ע יו"ד סי' שע"ד ס"ב פסק הרמ"א לענין טומאת כהן לקבורת מת מצוה וז"ל "אם אינו מוצא שיקברוהו רק בשכר אינו חייב לשכור משלו אלא מטמא אם ירצה", והמקור הוא מהרשב"א והריטב"א והנמ"י במס' יבמות שכתבו דין זה כדבר פשוט שאין צריך כלל ראייה ולא מצינו מי שחולק על זה, ואף שהתוס' כתבו במס' נזיר מג ע"ב, בד"ה והאי, דאם יש לו לשכור אחרים לא יטמא, שאני התם דמיירי בכך על אביו דכיון שאף אם אביו עני והבן לא ירש ממנו כלום ג"כ נקטינן שמוטל על הבן להוציא ממון כדי לקבור את אביו כמבואר בב"ש אבה"ע סי' קיח סק"כ וכ"ש כשהוא גם יורשו ויכול לקבור מהממון שירש, לכן גם כשחסר אבר מהאב אשר מדין קרוב אסור לו להטמא מ"מ חייב שפיר להוציא ממון ולשכור אחרים שיתעסקו בקבורתו ולא חשיב כלל מת מצוה הואיל והבן חייב בכך, משא"כ בסתם אדם שמצא מת מצוה כיון שאין ממנו משועבד לקבורתו ורק משום כבוד הבריות יש עליו מצוה לטפל בקבורתו, לכן אף אם כהן הוא אינו חייב להוציא ממון משלו ולשכור אחרים אלא הוא עצמו רשאי להטמא לו כדין מת מצוה. וכן מבואר באחרונים, עיין במשמרת שלום על שמחות באות מ' ס"ק צ"ג ובאות ק' ס"ק כ"ז, וכעין חילוק זה כתב שם הרשב"א עצמו ביבמות פט ב'. וז"ל: "ככהן אצל מת מצוה כשאין אחרים רוצים לקבור אלא בשכר שאין אתה מחייב את הכהן לשכור ושלם אלא מטמא הוא וא"צ לשכור, משא"כ באחותו בעולה או באשתו פסולה שהן מוטלין עליהן לקבור בממונן וכיון שכן שוכר וקובר ואינו מטמא" עכ"ל.

הרי חזינן דאע"ג שפשוט הדבר שהמוצא מת מצוה אשר אי אפשר לקבורו אלא ע"י הפסד ממון דודאי חייב המוצא להוציא עד חומש מנכסיו כדי לקבורו, שהרי קבורת מת מצוה דוחה לאוין ועשין חמורין שבתורה וכ"ש שצריך להוציא על כך לכל הפחות עד חומש, וקל וחומר הוא מ"ש הרמ"א ביו"ד סי' שס"ח ס"ב שחייבין להוציא ממון להציל קברים מיד עכו"ם, ואפי"ה אם הכהן עצמו יכול לקבורו בגופו אמרינן דאינו חייב לבזבז משלו אפילו פרוטה אחת וקבורו בעצמו אע"ג שהוא כהן ועובר בלאו ועשה, וע"כ דכיון שהוא מת מצוה והתורה התירה אותו להטמא אין כאן שום עבירה, ואין צריך כלל לחפש עצות ולהפסיד ממון כדי להמנע מזה כיון שאין זו עבירה אלא מצוה, וכיון שכן גם לענין פקוח נפש אית לן למימר הכי דכיון שפקו"נ דוחה שבת אין זו עבירה ואינו חייב להפסיד כלום משלו, ומיהו אם חולה הוא בנו או אשתו שחייב להוציא ממון לרפואתם נראה שחייב להוציא ממון ולא לחלל שבת עבורם כיון שמעיקר הדין גם ממנו משועבד לרפואתם, ולכן מיד הוא מתחייב להוציא ממון ולא לחלל שבת כדי לחסוך מממונו, משא"כ באחרים שחיובם רק מחמת מצוה, הן אמנם שאם אי אפשר להציל אלא ע"י הפסד ממון חייבים ודאי לבזבז ממנום ולא לעבור על לאו דלא תעמוד על דם רעך, כמבואר בגמ' סנהדרין ע"ג א' ושו"ע חו"מ סי' תכ"ו שחייב גם להוציא ממון ולשכור אחרים, [בשו"ת חו"י סי' קמ"ו כתב "ולולי שכתבו הפוסקים פה אחת שמחויב לשכור ממנו להציל חברו - היה אפשר לומר שאינו מחויב לשכור משלו אם יודע שאין לחברו להחזיר לו דלא רבתה תורה רק לטרוח עבורו דוגמא לדבר כבוד אב משל אב"], אבל מ"מ בכדי למנוע חילול שבת שנדחה מחמת פקו"נ אין בזה משום לאו דלא תעמוד, ואפשר דמעיקר הדין אין חייבין להפסיד אפילו פרוטה אחת.